

Змістовий модуль 1.

«Зовнішньоекономічна діяльність: суть, регулювання і управління»

Тема 1. Зовнішньоекономічна діяльність та її роль у розвитку національної економіки

План

1. Характеристика категорій зовнішньоекономічної сфери та їх взаємозв'язки.
2. Функції зовнішньоекономічної діяльності.
3. Напрями впливу зовнішньоекономічного чинника на національну економіку.
4. Сутність поняття «зовнішньоекономічна діяльність», основні види і форми зовнішньоекономічної діяльності.
5. Причини і передумови розвитку зовнішньоекономічної діяльності.
6. Мотиви розвитку зовнішньоекономічної діяльності на рівні підприємства.
7. Принципи здійснення зовнішньоекономічної діяльності.
8. Поняття об'єкта та суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності.
9. Право на здійснення зовнішньоекономічної діяльності.
10. Місце дисципліни в системі загальноосвітніх і професійно орієнтованих дисциплін. Актуальність та практична спрямованість дисципліни, її структура і послідовність вивчення.

1. Характеристика категорій зовнішньоекономічної сфери та їх взаємозв'язки

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) - це один з найважливіших чинників розвитку національної економіки. Жодна країна в світі не в змозі самостійно розвивати власні виробничі процеси, забезпечити економічне зростання без ефективного використання переваг міжнародного розподілу праці та сукупного міжнародного науково-технічного потенціалу. Особливо це актуально за сучасних умов, коли набувають інтенсивного розвитку процеси міжнародної економічної інтеграції, транснаціоналізації, міжнародного поділу праці, глобалізації світового господарства. ЗЕД сприяє розвитку перспективних напрямів експортного потенціалу. Саме за рахунок зовнішньоекономічної діяльності наша країна вирішує проблему нестачі енергоносіїв, новітніх машин та устаткування, технологій, деяких товарів народного споживання.

Зовнішньоекономічна діяльність відноситься до категорій міжнародної економіки. Розглянемо основні категорії міжнародної економіки (МЕ), їх коротку характеристику та місце зовнішньоекономічної діяльності в ній

Таблиця КАТЕГОРІЇ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Категорії міжнародної економіки	Характеристика категорій міжнародної економіки
Міжнародна економіка (МЕ)	МЕ - сукупність економік країн світу; - сукупність міжнародних економічних відносин; - органічна сукупність національних господарств та економічних взаємозв'язків між ними; - сукупність національних експортних потенціалів країн світу господарських взаємозв'язків між ними; - система економічних відносин, яка функціонує на національному та інтернаціональному рівнях у межах світового співтовариства

Міжнародні економічні відносини (МЕВ)	МЕВ - це внутрішня організація світового господарства, законів його розвитку та функціонування, притаманних як світовому господарству загалом, так і окремим формам МЕВ. Це сукупність взаємозв'язків, що виникають між виробниками та споживачами матеріальних благ та послуг за межами національних кордонів
Національна економіка (НЕ)	НЕ - це економічно й організаційно єдина система взаємопов'язаних галузей і сфер діяльності людей, яким властива відповідна пропорційність, взаємообумовлене розміщення на території, обмеженій державними кордонами.
Категорії міжнародної економіки	Характеристика категорій міжнародної економіки
Національне господарство (НГ)	НГ - економіка окремої країни
Національний експортний потенціал (НЕП) _	НЕП - це здатність національної економіки виробляти конкурентоспроможні товари та реалізовувати їх на міжнародних ринках за умов постійного зростання ефективності використання природних ресурсів, розвитку науково-технічного потенціалу, валютної і фінансово-кредитної систем, а також сервісно-збутової інфраструктури підтримки експорту без нанесення збитків економіці при забезпеченні економічної безпеки країни в цілому
Зовнішня торгівля (ЗТ)	ЗТ - це торгівля однієї країни з іншими країнами, що складається з ввезення (імпорту) і вивозу (експорту) товарів. Світова торгівля різних країн є міжнародною торгівлею, в її основі лежить сукупність зовнішньої торгівлі країн світу
Міжнародний поділ праці (МПП)	МПП - вища форма суспільного територіального розподілу праці; спеціалізація виробництва окремих країн на певних видах продукції, якими вони обмінюються. Необхідність МПП і його глибина визначаються мірою розвитку продуктивних сил суспільства. МПП лежить в основі розширення торгівлі між країнами, складає об'єктивну базу розвитку світового ринку
Міжнародна виробнича кооперація (МВК)	МВК - це похідна форма міжнародного поділу праці, яка полягає в розвитку міжнародних виробничих зв'язків, що виникають та існують між міжнародно-спеціалізованими суб'єктами з метою поєднання взаємодоповнюючих виробничих процесів. МВК об'єднує ресурси виробництва в єдиному організаційно-технічному процесі. Здійснення такого процесу у міжнародному масштабі передбачає укладання відповідних контрактів та угод, котрі регламентують виробничо-технічні та торгово-економічні питання, а також вироблення адекватних форм і методів співробітництва
Міжнародна економічна інтеграція (МЕІ)	Інтеграція в перекладі з латинської означає взаємопереплетіння, об'єднання окремих частин в єдине ціле. МЕІ - це етап у процесі розвитку міжнародного поділу праці, для якого характерним є утворення однорідного, внутрішньоєдиного господарського організму, що охоплює декілька країн, виникнення цілісності відокремленого комплексу держав. В основі інтеграції лежать об'єктивні потреби розвитку продуктивних сил. У загальному

	<p>вигляді об'єктивну причину міжнародної економічної інтеграції можна визначити як необхідність подолання суперечності між очевидними реальними вигодами для підприємств від участі в міжнародному поділі праці та негативними факторами міжнародної економічної взаємодії - територіальною віддаленістю, меншою мобільністю факторів виробництва і ресурсів, митних та валютних обмежень тощо.</p> <p>Зовнішньоекономічні фактори інтеграції: трансформація структури зовнішньої торгівлі; активізація зона іноземної інвестиційної діяльності; формування системи регулювання ЗЕД. Форми МЕІ: зони преференційної торгівлі; зони вільної торгівлі; Митний союз; Спільний ринок; Економічний союз; Політичний союз</p>
Світовий ринок (СР)	<p>СР - це сукупність національних ринків, поєднаних між собою всесвітніми господарськими зв'язками на підставі міжнародного поділу праці, спеціалізації, кооперування, інтеграції виробництва і збуту товарів і послуг. Види світового ринку: сировини; готових виробів; капіталів; робочої сили; валюти; інтелектуальної власності; послуг</p>
Зовнішньоекономічні зв'язки (ЗЕЗ)	<p>ЗЕЗ - це міжнародні торгово-економічні зв'язки, які представлені сукупністю різних форм, засобів, методів зовнішньоторгових, науково-технічних, виробничих, валютно-фінансових, кредитних відношень між країнами</p>
Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД)	<p>ЗЕД - це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами .</p> <p>Економічна сутність ЗЕД виявляється в такому:</p> <ul style="list-style-type: none"> - це важливий і потужний фактор економічного зростання і розвитку кожної країни (національний аспект ЗЕД); - це спосіб включення економіки кожної країни до системи світового господарства, а отже, і до процесів міжнародного поділу праці та міжнародної кооперації, що особливо актуально в умовах зростаючих тенденцій до глобалізації (регіональний і глобальний аспект ЗЕД)
ЗЕД України	<p>- Це процес розвитку господарських зв'язків між національними суб'єктами суспільного виробництва та їх іноземними контрагентами на території України та за її межами</p>

2. Функції зовнішньоекономічної діяльності

ЗЕД у всіх країнах виконує ряд функцій:

- сприяє вирівнюванню рівня економічного розвитку національного та світового;
- виконує співставлення національних та світових витрат виробництва;
- реалізує переваги міжнародного розподілу праці (МРП) та сприяє підвищенню ефективності національної економіки.

Ці функції характерні для ЗЕД України, із певною специфікою, що обумовлена:

- сучасним етапом розвитку національної економіки, її реформуванням, ставленням ринкових відносин;

- початковим етапом інтеграції України в світову економіку. Матеріальною основою ЗЕД є зовнішньоекономічний комплекс країни, який представляє собою сукупність галузей, підгалузей, об'єднань, підприємств, організацій, що виробляють продукцію (товари, послуги) на експорт, або які споживають імпортовані товари і послуги, виконують ЗЕД в різних видах та формах.

3. Напрями впливу зовнішньоекономічного чинника на національну економіку.

Національні економічні системи можуть ефективно розвиватись лише за умови їх міжнародної взаємодії та переплетіння. Нині важко назвати країну, яка б не була суб'єктом міжнародних економічних відносин і не знала впливу зовнішнього середовища.

Економіка будь-якої країни складається з двох секторів: внутрішньої та зовнішньої економіки. Призначення внутрішньої економіки - задоволення потреб споживачів за рахунок вітчизняного виробництва, зовнішньої - вихід на міжнародні ринки товарів та послуг, факторів виробництва з метою підвищення загальноекономічного добробуту країни. Сектор зовнішньої економіки реалізується через зовнішньоекономічні зв'язки (ЗЕЗ) держави.

Зовнішньоекономічні зв'язки (ЗЕЗ) можна розглядати як комплексну систему різнобічних форм міжнародного співробітництва держав та суб'єктів у різних галузях економіки.

В історичному аспекті ЗЕЗ є продуктом цивілізації, оскільки виникають з появою держави і еволюціонують водночас з її розвитком. В економічному аспекті зовнішні економічні зв'язки - це операції з обігом товарів, послуг, грошових коштів і капіталу між різними економічними і валютними зонами.

В сучасних умовах зовнішньоекономічні зв'язки впливають на рішення соціально-економічних проблем практично у всіх країнах світу. Цей вплив виконується як на рівні держави, так і на рівні регіонів країни і окремих підприємств.

Таким чином, більшість країн світу, маючи обмежену ресурсну базу і вузький внутрішній ринок, не в змозі виробляти з достатньою ефективністю товари, необхідні для внутрішніх потреб. Для таких країн ЗЕЗ є способом отримання необхідних товарів. Країни з великим сировинним потенціалом базують свої економічні системи на основі реалізації експортного потенціалу.

Необхідність існування ЗЕЗ обумовлюється тим, що різні країни мають різні виробничі умови. Виходячи з цього, країни спеціалізуються на виробництві такої продукції, яка значною мірою дешевша зарубіжних аналогів, що в кінцевому підсумку приносить прибуток кожній країні-учасниці ЗЕЗ, задовольняє потреби споживачів у продукції кращої якості.

Зовнішньоекономічні зв'язки, що реалізуються через виконання ЗЕД, впливають на розвиток національної економіки через:

- одержання валютної виручки від експорту;
- підвищення технічного рівня виробництва за рахунок імпорту сучасної техніки і технологій;
- довгострокове виробниче співробітництво між іноземними партнерами по спільній діяльності в виробництві конкурентоспроможної продукції та виходу з нею на світові ринки.
- підвищення рівня та якості життя.

Як свідчить світовий досвід, удосконалення структури суспільного виробництва тільки за рахунок власних сил неможливо. Прогресивні зміни в організації виробництва виконуються в світі за рахунок використання переваг міжнародного розподілу праці.

4. Сутність поняття «зовнішньоекономічна діяльність», основні види і форми зовнішньоекономічної діяльності

Зовнішньоекономічну діяльність розуміють як один з аспектів ЗЕЗ, як сферу самостійної виробничо-комерційної діяльності підприємств і організацій. В ході реформи економіки України підприємства й організації одержали право виходу на зовнішній ринок. Вони самостійні в виборі іноземного партнера і номенклатури товарів для експортно-імпоротної угоди, у встановленні ціни, в визначенні виду і форми ЗЕД.

ЗЕД багатозначна. Саме поняття її видів і форм в економічній літературі трактувалось по-різному. Ясність була внесена Законом України "Про зовнішньоекономічну діяльність" (ст. 4) відповідно до якого до видів зовнішньоекономічної діяльності, що здійснюються в Україні суб'єкти цієї діяльності, належать:

- експорт та імпорт товарів, капіталів й робочої сили;
- надання суб'єктами ЗЕД України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, в тому числі: виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, облікових, агентських, консигнаційних, управлінських, аудиторських, юридичних, туристських та інших, що прямо і виключно не заборонені законами України;
- надання вищезазначених послуг іноземними суб'єктами господарської діяльності суб'єктам ЗЕД України;
- наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі;
- міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;
- кредитні та розрахункові операції між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності;
- створення суб'єктами ЗЕД банківських, кредитних та страхових установ за межами України; створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України;
- спільна підприємницька діяльність між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами;
- підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності; аналогічна діяльність суб'єктів ЗЕД за межами України;
- організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів ЗЕД;
- організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібною торгівлі на території України за іноземну валюту у передбачених законами України випадках;
- товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності;
- орендні, в тому числі лізингові, операції між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності;
- операції по придбанню, продажу, обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку;

- роботи на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами; роботи іноземних фізичних осіб на контрактній оплатній основі з суб'єктами ЗЕД як на території України, так і за її межами;

- інші види ЗЕД, не заборонені прямо і у виключній формі законами України.

Кожний з видів ЗЕД виконується в визначених формах.

Так, формами зовнішньої торгівлі є: експорт, імпорт, реекспорт, реімпорт товарів і послуг. Разом з тим зовнішня торгівля використовує практично всі форми ЗЕД. Наприклад, одна з форм міжнародного науково-технічного співробітництва - спільне дослідження, результат якого патентується, потім патент продається і представляє собою експорт послуги.

Інноваційне співробітництво реалізується в формах кредитних угод, міжнародного фінансового лізингу, підприємств з іноземними інвестиціями.

Формами виробничої кооперації по класифікації Європейської економічної комісії ООН є:

- надання ліцензій з оплатою продукцією, яка випускається по цих ліцензіях;

- поставка виробничих ліній і заводів з оплатою продукцією, що виробляється на них;

- спільне виробництво на основі спеціалізації;

- спільне підприємство двох та більше іноземних партнерів.

Одна з форм виробничої кооперації, що одержала розвиток в Україні, - франчайзинг, це коли компанія однієї країни дозволяє компанії (фірмі) іншої країни виробляти продукцію під своєю фірмовою назвою, надає технологію, комплектуючі вироби, допомогу, консультації (детальніше в розділі 12).

Науково-технічне співробітництво проявляється в формах технологічного обміну, тобто взаємопроникнення науково-технічних знань і виробничого досвіду як результату спільних досліджень, які виконуються різними країнами. Ефективна форма науково-технічного співробітництва - передача технологій на основі ліцензійних угод.

Як показує практика, підприємства, що виконують ЗЕД в одній формі, з часом включають і інші форми. Наприклад, спочатку експорт якого-будь товару, потім придбання ліцензії на виробництво нового товару, потім створення спільного підприємства. Це, в свою чергу, сприяє росту зовнішньоторгового обороту.

5. Причини і передумови розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Причини і передумови розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та їх вплив на національну економіку

Національні економічні системи можуть ефективно розвиватись лише за умови їх міжнародної взаємодії та переплетіння. Нині важко назвати країну, яка б не була суб'єктом міжнародних економічних відносин і не знала впливу зовнішнього середовища.

Економіка будь-якої країни складається з двох секторів: внутрішньої та зовнішньої економіки. Призначення внутрішньої економіки - задоволення потреб споживачів за рахунок вітчизняного виробництва, зовнішньої - вихід на міжнародні ринки товарів та послуг, факторів виробництва з метою підвищення загальноекономічного добробуту країни. Сектор зовнішньої економіки реалізується через зовнішньоекономічні зв'язки (ЗЕЗ) держави.

Зовнішньоекономічні зв'язки (ЗЕЗ) можна розглядати як комплексну систему різнобічних форм міжнародного співробітництва держав та суб'єктів у різних галузях економіки.

В історичному аспекті ЗЕЗ є продуктом цивілізації, оскільки виникають з появою держави і еволюціонують водночас з її розвитком. В економічному аспекті зовнішні

економічні зв'язки - це операції з обігом товарів, послуг, грошових коштів і капіталу між різними економічними і валютними зонами.

В сучасних умовах зовнішньоекономічні зв'язки впливають на рішення соціально-економічних проблем практично у всіх країнах світу. Цей вплив виконується як на рівні держави, так і на рівні регіонів країни і окремих підприємств.

Визначення зовнішньоекономічних зв'язків наведено в таблиці 1.1., класифікація зовнішньоекономічних зв'язків може бути за такими ознаками:

1. За видами: промислове співробітництво; науково-технічне співробітництво в області проектування та сфері збуту; торгові зв'язки; співробітництво в сфері послуг; фінансове співробітництво.

2. За стадіями: наукові дослідження об'єктів; виробничі зв'язки; комерційні зв'язки на стадії реалізації.

3. За методами їх реалізації: виконання спільних програм; створювання спільних підприємств; виконання спеціального договору.

4. За структурою зв'язків: міжфірмові зв'язки; міжгалузеві; горизонтальні (між однорідними підприємствами); вертикальні (кожне підприємство робить свою роботу для виконання одного цілого; змішані; міждержавні.

5. За територіальним охопленням: між двох та більш організаціях; в рамках регіону; міжрегіональні; світові.

6. За кількістю суб'єктів: двосторонні та багатосторонні.

7. За кількістю об'єктів: однопредметні та багатопредметні. Серед основних причин, які стимулюють розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, слід виділити такі:

- нерівність економічного розвитку різних країн;
- відмінності в сировинних ресурсах;
- відмінності у людських ресурсах;
- нерівномірність розміщення фінансових ресурсів (функціонування світового інвестиційного ринку);
- характер політичних відносин;
- розвиток інтеграційних процесів;
- низький рівень науково-технічного розвитку. За посередництвом зовнішньоекономічних зв'язків країни вирішують проблеми не тільки модернізації процесу виробництва, а й завдання диверсифікації товарної номенклатури (асортименту), отримання нових технологій, ноу-хау;
- специфіка географічного положення, природних і кліматичних умов (реалізація потенціалу у туристичному, рекреаційному напрямках; вигідне географічне положення дає можливість країні одержувати кошти від транзиту вантажів через її територію);
- активна та цілеспрямована роль держави щодо втягнення країни в систему глобальної світової економіки;
- жорстке міжнародне регулювання ЗЕД.

Таким чином, більшість країн світу, маючи обмежену ресурсну базу і вузький внутрішній ринок, не в змозі виробляти з достатньою ефективністю товари, необхідні для внутрішніх потреб. Для таких країн ЗЕЗ є способом отримання необхідних товарів. Країни з великим сировинним потенціалом базують свої економічні системи на основі реалізації експортного потенціалу.

Необхідність існування ЗЕЗ обумовлюється тим, що різні країни мають різні виробничі умови. Виходячи з цього, країни спеціалізуються на виробництві такої продукції, яка значною мірою дешевша зарубіжних аналогів, що в кінцевому підсумку приносить прибуток кожній країні-учасниці ЗЕЗ, задовольняє потреби споживачів у продукції кращої якості.

Зовнішньоекономічні зв'язки, що реалізуються через виконання ЗЕД, впливають на розвиток національної економіки через:

- одержання валютної виручки від експорту;
- підвищення технічного рівня виробництва за рахунок імпорту сучасної техніки і технологій;
- довгострокове виробниче співробітництво між іноземними партнерами по спільній діяльності в виробництві конкурентоспроможної продукції та виходу з нею на світові ринки.
- підвищення рівня та якості життя.

Як свідчить світовий досвід, удосконалення структури суспільного виробництва тільки за рахунок власних сил неможливо. Прогресивні зміни в організації виробництва виконуються в світі за рахунок використання переваг міжнародного розподілу праці.

6. Мотиви розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Підприємство - це самостійний суб'єкт господарської діяльності, який виготовляє продукцію або надає послуги з метою задоволення потреб суспільства та одержання прибутку.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємства ґрунтується на можливості одержання економічних вигод виходячи з переваг міжнародного поділу праці, міжнародних ділових відносин. Це пов'язано з тим, що виробництво певного товару, його збут або надання певного виду послуг в іншій країні має більше переваг, ніж така діяльність всередині країни. Таким чином, ЗЕД здійснюється в тій країні і з тими партнерами, які є найвигіднішими.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємства (ЗЕДП) - це сфера господарської діяльності, пов'язана з міжнародною виробничою і науково-технічною кооперацією, експортом та імпортом продукції, виходом підприємства на зовнішній ринок.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємства є складовою загальної діяльності, а отже, взаємопов'язаною з нею і спільно вмотивованою підприємства; водночас зовнішньоекономічна діяльність має суттєву специфіку, яка полягає у тому, що здійснюється на іншому, міжнародному, рівні, у взаємозв'язку з суб'єктами господарювання інших країн.

Основні мотиви розвитку ЗЕД:

- розширення ринку збуту своєї продукції за національні межі з метою збільшення прибутку;
- закупка необхідної сировини, комплектуючих виробів, нових технологій і обладнання;
- залучення інжинірингових та інших послуг для потреб виробництва, з урахуванням їх унікальності, вищої якості і нижчих цін порівняно з внутрішнім ринком;
- залучення іноземних інвестицій з метою модернізації виробництва, зміцнення експортного потенціалу і конкурентних позицій на світових товарних ринках;
- участь у міжнародному поділі праці, спеціалізації і кооперуванні виробництва з метою успішного розвитку своєї економіки.

Структурною одиницею ЗЕД є зовнішньоекономічна операція.

Зовнішньоекономічна операція (ЗЕО) - це комплекс дій контрагентів різних країн з підготовки, укладання і виконання торгової, інвестиційної чи іншої угоди економічного характеру.

ЗЕО можуть здійснюватися за такими основними напрямками:

- міжнародна торгівля (експортно-імпортні операції, включаючи реекспорт та реімпорт, операції зустрічної торгівлі, торгові операції суперницького типу);
- міжнародний трансфер технологій (укладання ліцензійних і франчайзингових угод, інжиніринг, реінжиніринг, консалтинг тощо);
- міжнародні інвестиції (створення спільних підприємств з іноземним капіталом, інвестиції в межах вільних економічних зон).

7. Принципи здійснення зовнішньоекономічної діяльності

Принципи ЗЕД можна згрупувати таким чином: загальні, специфічні і національні.

Загальні принципи зовнішньоекономічної діяльності - це невелика кількість загально визнаних правил, що стали своєрідними загальновідомими істинами (аксіомами), яких дотримуються всі учасники міжнародних ділових операцій. І хоча в різноманітних виданнях набір цих принципів може відрізнятися, однак у кінцевому результаті вони зводяться до трьох головних: науковість, системність, взаємовигідність.

Принцип науковості ЗЕД означає, що розвиток цієї діяльності здійснюється відповідно до об'єктивних економічних законів; принцип системності ЗЕД - що між окремими її складовими існують міцні взаємозв'язки; принцип взаємовигідності ЗЕД означає, що кожний партнер, який бере участь у міжнародних операціях, одержує свій прибуток.

Крім наведених загальних принципів управління ЗЕД багато специфічних принципів, яких також слід дотримуватися.

Специфічні принципи ЗЕД закріплені у відповідних міжнародних правових актах і є обов'язковими для виконання всіма державами, що підписали той або інший акт.

Найбільш повний перелік принципів організації міжнародних економічних відносин відображає Хартія економічних прав і обов'язків держав - документ, прийнятий ІV Спеціальною Сесією Генеральної Асамблеї ООН (1974), згідно якого основними принципи є такі:

- суверенітет;
- територіальна цілісність і політична незалежність держав;
- суверенна рівність усіх держав;
- ненапад і невтручання у внутрішні справи;
- взаємна і справедлива вигода;
- мирне співіснування;
- рівноправність і самовизначення народів;
- мирне регулювання спорів;
- усунення несправедливості, що виникає в результаті застосування сили і позбавляє націю засобів для її нормального розвитку;
- сумлінне виконання міжнародних зобов'язань;
- повага до прав людини та основних свобод;
- відсутність прагнення до гегемонії в сферах впливу;
- сприяння міжнародній соціальній справедливості;
- міжнародне співробітництво з метою розвитку;
- вільний доступ до морів для країн, що їх не мають.

Значна частина специфічних принципів діє на регіональному рівні. Для України особливий інтерес становлять принципи ЗЕД у Європейському Союзі, які містяться в так званій Білій книзі (1985) і включають:

- контроль і оформлення документів на товари, що перетинають національні кордони;
- свободу пересування осіб для працевлаштування або постійне місце проживання в будь-якій країні;
- уніфікацію технічних норм і стандартів;
- відкриття споживчих ринків;
- лібералізацію фінансових послуг;
- поступове відкриття ринку інформаційних послуг;
- лібералізацію транспортних послуг;
- створення сприятливих умов для промислового співробітництва з урахуванням законодавства про права на інтелектуальну і промислову власність;
- усунення фіскальних бар'єрів.

Національні принципи ЗЕД закріплюються в законодавчих актах відповідних країн. Оскільки всі країни використовують тією чи іншою мірою механізми державного регулювання ЗЕД, то існує і відповідна правова основа таких дій.

8. Поняття об'єкта та суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності.

Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є суб'єкти господарської діяльності України та іноземні суб'єкти господарської діяльності, що здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію в зовнішньоекономічній сфері, мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності можуть бути всі суб'єкти господарської діяльності: господарські організації; громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці; філії, представництва, інші відокремлені підрозділи господарських організацій (структурні одиниці), утворені ними для здійснення господарської діяльності; зовнішньоекономічні організації, утворені органами державної влади або органами місцевого самоврядування України.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності класифікуються за правовим статусом, за місцем перебування та здійснення зовнішньоекономічної діяльності, за належністю капіталу тощо (рис. 1.1).

За правовим статусом суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності можуть бути:

- фізичні особи;
- юридичні особи;
- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних та юридичних осіб, що не є юридичними особами;
- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, що не є юридичними особами.

Рис. 1.1. Класифікація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності

Фізичні особи - це громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України. Громадянами України є особи, які належать до громадянства України; іноземними громадянами - особи, які належать до громадянства іноземних держав і не є громадянами України; особами без громадянства (апатриди) - особи, які не належать до громадянства будь-якої держави. Іноземні громадяни та особи без громадянства об'єднуються поняттям "іноземці".

Для визначення цивільної дієздатності громадянина України застосовується законодавство України; іноземного громадянина - законодавство держави його громадянства; особи без громадянства — законодавство країни її постійного місця проживання.

За законодавством України повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла 18 років (повноліття), а також яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, або неповнолітня особа з моменту реєстрації шлюбу або якщо вона записана матір'ю або батьком дитини. Володіючи повною дієздатністю, фізична особа має право вступати у цивільні правовідносини, тобто укладати договори, відповідати за заподіяну шкоду тощо.

В більшості західних країн вік дієздатності фізичних осіб визначено з 18 до 21 років: у Великобританії, Німеччині фізична особа визнається дієздатною з 18 років, у США в різних штатах - від 18 до 21 року; Швейцарії та Японії - з 20 років; Аргентині - з 22 років.

Правовий статус фізичних осіб - громадян України як суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на території України визначається законодавством України з урахуванням норм міжнародного права; за межами території України — за законодавством держави їх перебування, нормами міжнародних угод, принципами міжнародного права, міжнародними звичаями. Громадянам України - суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності на території іноземних держав надається обсяг прав відповідно до законодавства та міжнародних договорів держави їх перебування.

Громадяни України можуть звертатись до компетентних органів держави перебування за захистом порушених прав. Будь-яке обмеження майнових прав громадян України за кордоном вважається дискримінацією.

Юридичні особи - організації, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України, в тому числі юридичні особи, майно та капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності. Юридичні особи мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність лише за наявності правоздатності — здатності юридичної особи мати майнові чи немайнові права та обов'язки. Правоздатність юридичної особи визначається її статутом (положенням). Статутом (положенням) зазначаються найменування та місцезнаходження суб'єкта господарювання, мета і предмет господарської діяльності, склад і компетенція його органів управління, порядок прийняття ними рішень, порядок формування майна, розподілу прибутків та збитків, умови його реорганізації та ліквідації тощо. Юридичні особи можуть здійснювати зовнішньоекономічну діяльність тільки за напрямками, визначеними статутом (положенням), відповідно до законодавства України, законодавства іноземної держави (у разі здійснення зовнішньоекономічної діяльності на її території); міжнародних угод. Законодавство іноземної держави регламентує допуск юридичних осіб України на власну територію, визначає сфери та умови їх діяльності. Міжнародні угоди регламентують питання правоздатності юридичних осіб, правового режиму, який їм надається; сфери діяльності тощо.

Метою створення об'єднань фізичних, юридичних, а також фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами, є спільна діяльність; координація дій; захист своїх прав; обстоювання спільних інтересів в інших організаціях, установах.

Структурно об'єднання складається з головної особи і учасників об'єднання. Головною особою об'єднання є суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, який виробляє кінцеву продукцію, здійснює її збут, сплачує податки та офіційно представляє інтереси об'єднання, що не є юридичною особою. Учасниками об'єднання є суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, що входять до складу об'єднання, виробляють проміжну продукцію об'єднання, або надають транспортно-експедиційні, банківські та інші послуги учасникам і головній особі об'єднання і мають на меті отримання прибутку.

Структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності - філії, відділення тощо, які мають постійне місцезнаходження на території іноземної держави. Такими структурними одиницями іноземних суб'єктів господарювання на території України є представництва іноземних суб'єктів господарювання, які виступають від імені і за дорученням своєї головної фірми, а відтак не є юридичними особами.

За місцем перебування та здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності класифікують на:

- резиденти України;
- нерезиденти України.

Резидентами України є суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, зареєстровані в Україні, які мають постійне місце знаходження або постійне місце проживання на території України. Для юридичної особи статус „резидент" визначають на підставі утворення, реєстрації, місцезнаходження „центру управління" та ін. Фізична особа розглядається як резидент певної країни, якщо вона проживає в ній не менше 6 місяців у податковому році або відповідає іншому критерію, визначеному внутрішнім законодавством країни.

Нерезидентами України є суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, що мають постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України, а здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на території України.

Резидентами та нерезидентами України можуть бути фізичні особи, юридичні особи, об'єднання фізичних і юридичних осіб.

За належністю капіталу суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності класифікують на:

- національні;
- іноземні;
- змішані.

Національними є суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, в статутному фонді яких капітал суб'єктів господарювання

України становить 100%, які зареєстровані в Україні та мають постійне місцезнаходження на її території. Національні підприємства в Україні мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність відповідно до своїх статутних документів з моменту набуття ними статусу юридичної особи за умов, що в розділі "Види діяльності" статуту буде внесено як вид діяльності зовнішньоекономічна діяльність.

Іноземними є суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, в статутному фонді яких капітал суб'єктів господарювання іноземної держави становить 100%, і які зареєстровані як такі в іноземній державі та мають постійне місцезнаходження на її території.

Змішаними є суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, ^ статутний фонд яких становить національний та іноземний капітали. У випадку, коли мова йде про юридичні особи, такі 001 підприємства називають підприємствами з іноземними інвестиціями або спільними підприємствами. Набуття права на виконання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється шляхом державної реєстрації суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності України та його обліку в місцевих органах державної влади. Процедура державної реєстрації залежить від юридичного статусу суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності:

- фізичні особи отримують зазначене право, якщо вони зареєстровані як підприємці;
- юридичні особи отримують зазначене право з моменту набуття ними статусу юридичної особи;
- об'єднання фізичних, юридичних, а також фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами, отримують зазначене право, якщо їх головні фізичні особи або юридичні особи, які діють від імені об'єднання, зареєстровані в органах державної влади;
- структурні підрозділи іноземних суб'єктів господарювання мають зазначене право, якщо вони зареєстровані в

Україні як представництва іноземних суб'єктів господарювання.

9. Право на здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Відповідно до закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" (ст.5) всі суб'єкти ЗЕД мають рівне право здійснювати будь-які її види, прямо не заборонені законами України, незалежно від форм власності та інших ознак.

Фізичні особи мають право здійснювати ЗЕД з моменту набуття ними цивільної дієздатності згідно з законами України. Фізичні особи, які мають постійне місце проживання на території України, мають зазначене право, якщо вони зареєстровані як підприємці. Фізичні особи, які не мають постійного місця проживання на території України, мають зазначене право, якщо вони є суб'єктами господарської діяльності за законом держави, в якій вони мають постійне місце проживання або громадянами якої вони є.

Юридичні особи мають право здійснювати ЗЕД відповідно до їх статутних документів з моменту набуття ними статусу юридичної особи.

Втручання державних органів у ЗЕД її суб'єктів у випадках, не передбачених Законодавством, в тому числі і шляхом видання підзаконних актів, які створюють для її здійснення гірші умови, є обмеженням права здійснення ЗЕД і, як таке, забороняється.

До суб'єктів ЗЕД може бути застосовано санкцію у вигляді тимчасового зупинення права здійснення такої діяльності у випадках порушення чинних законів України, що стосуються цієї діяльності.

Суб'єкт ЗЕД, який одержав від цієї діяльності у власність кошти, майно, майнові і немайнові права та інші результати, має право володіти, користуватися і розпоряджатися

ними за своїм розсудом. Вилучення результатів ЗЕД у власника у будь-якій оплатній або неоплатній формі без його згоди забороняється, за винятком випадків, передбачених законами України.

Всі суб'єкти ЗЕД України мають право відкривати свої представництва на території інших держав згідно з законами цих держав. Всі суб'єкти ЗЕД мають право на участь у міжнародних неурядових економічних організаціях.

Іноземні суб'єкти господарської діяльності, що здійснюють ЗЕД на території України, мають право на відкриття своїх представництв на території України. Акредитацію філій і представництв іноземних банків здійснює Національний банк України відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність". Реєстрацію представництв інших іноземних суб'єктів господарської діяльності здійснює центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики протягом шістдесяти робочих днів з дня подання іноземним суб'єктом господарської діяльності документів на реєстрацію. Для реєстрації представництва іноземного суб'єкта господарської діяльності на території України необхідно подати:

- заяву з проханням про реєстрацію представництва, яка складається у довільній формі;
- виписку з торговельного (банківського) реєстру країни, де іноземний суб'єкт господарської діяльності має офіційно зареєстровану контору;
- довідку від банківської установи, в якій офіційно відкрито рахунок подавця;
- довіреність на здійснення представницьких функцій, оформлену згідно з законом країни, де офіційно зареєстровано контору іноземного суб'єкта господарської діяльності.

Документи, зазначені вище, мають бути нотаріально засвідчені за місцем їх видачі і легалізовані належним чином в консульських установах, які представляють Україну, якщо міжнародними договорами України не передбачено інше. За реєстрацію представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності з них стягується плата у розмірі, що встановлюється Кабінетом Міністрів України і який не повинен перевищувати фактичних витрат держави, пов'язаних з цією реєстрацією.

У разі відмови центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики зареєструвати представництво іноземного суб'єкта господарської діяльності або неприйняття рішення з цього питання у встановлений шістдесятиденний строк іноземний суб'єкт господарської діяльності може оскаржити таку відмову в судових органах України.

Забороняється вимагати від іноземного суб'єкта господарської діяльності повторної реєстрації (перереєстрації) раніше зареєстрованого представництва на території України.

У разі зміни назви, юридичного статусу, юридичної адреси чи оголошення іноземного суб'єкта господарської діяльності неплатоспроможним або банкрутом його представництво на території України зобов'язане повідомити про це центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики у семиденний строк.

Господарська, в тому числі ЗЕД іноземних суб'єктів господарської діяльності на території України, регулюється законами України щодо порядку здійснення іноземними особами господарської діяльності на території України. У разі, якщо зазначена діяльність пов'язана з іноземними інвестиціями, вона регулюється відповідними законами України.

10. Місце дисципліни в системі загальноосвітніх і професійно орієнтованих дисциплін.

Актуальність та практична спрямованість дисципліни, її структура і послідовність вивчення.

Потреба у вивченні дисципліни "Зовнішньоекономічна діяльність підприємств" обумовлена тим, що формування ринкової економічної системи в Україні потребує її інтегрування до світового економічного простору. Це можливо лише за умов створення

високоефективного механізму функціонування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, належної підготовки фахівців у цій галузі.

Головна мета вивчення дисципліни - отримання системних знань з об'єктивних закономірностей, умов, процесів і специфічних особливостей ЗЕД підприємства, а також набуття навичок їх практичного використання.

Завданнями вивчення дисципліни є:

- розуміння сутності ЗЕД підприємства, цілей, мотивів передумов її виникнення, правового та економічного середовища розвитку;
- вивчення видів та форм ЗЕД підприємства;
- усвідомлення економічної природи комерційних операцій на зовнішніх ринках;
- вивчення принципів укладання та виконання угод;
- проведення економічного аналізу ЗЕД підприємства, визначення її ефективності.

Результатом вивчення дисципліни будуть знання, які дозволять:

- сформулювати цілісну уяву про процеси у сфері ЗЕД;
- оволодіти культурою сучасного економічного мислення, методологічними підходами щодо аналізу та оцінки ефективності ЗЕД;
- сформулювати практичні навички використання набутих знань у практиці здійснення ЗЕД підприємства щодо застосування емпіричних та статистичних даних, інформаційної бази даних для аналізу стану світового економічного середовища з метою вибору стратегії виходу на зовнішні ринки;
- оволодіти методиками проведення аналізу щодо вибору найоптимальніших для підприємств умов співпраці з іноземним контрагентом;
- формувати комплексний підхід до розуміння механізму проходження вантажів через митний кордон України;
- укладати зовнішньоекономічні контракти згідно з діючою нормативно-правовою базою.